

нізму стимулювання інвестиційної діяльності суб'єктів поводження з ТПВ на регіональному рівні, що дав би змогу узгодити їхні економічні інтереси.

Література

1. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент: Учебный курс. – К.: Эльга-Н, Ника-Центр, 2001. – 448 с.
2. Хижнякова Н.О. Інтегральне оцінювання рівня розвитку систем поводження з твердими побутовими відходами// Звітна наукова конференція викладачів, аспірантів, співробітників і студентів. Секції "Економіка та менеджмент" та "Економічна кібернетика". – Рівне: РДГУ. – 2003 – С. 32-33.
3. Хижнякова Н.О. Обґрунтування інвестиційних проектів утилізації макулатури// Наук. вісник УкрДЛТУ: Зб. наук.-техн. праць. – Львів: УкрДЛТУ. – 2002, вип. 12.8. – С. 264-269.
4. Хижнякова Н.О. Ефективність інвестування в утилізацію та переробку твердих побутових відходів// Вісник Українського державного ун-ту водного господарства та природокористування. Економіка. – 2003, вип. 6 – С. 140-148.
5. Хижнякова Н.О. Обґрунтування проектів комплексного перероблення твердих побутових відходів// Вісник Національного ун-ту "Львівська політехніка". Логістика. – 2003, № 472. – С. 522-526.

УДК 330.15; 368.075.8

Здобувач Т.Л. Чернова – Таврійський НУ
ім. В.І. Вернадського

УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У НАФТОГАЗОВИДОБУВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ АРК: АНАЛІЗ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПІДХОДІВ ТА ПРАКТИЧНОГО ДОСВІДУ

Розглядаються проблеми управління охороною навколишнього природного середовища у нафтогазовидобувних підприємствах АРК. Представлено результати аналізу концептуальних підходів до екологічного управління та практичного. Зроблено. Робиться висновок про необхідність запровадження системи екологічного управління та інтенсифікації процесу екологізації нафтогазовидобування в Криму.

Ключові слова: сталий розвиток, екологічне управління, методичні підходи, еколого-економічний аналіз, галузь, нафтогазовидобування, експертні оцінки, аналіз впливу на довкілля.

Competitor T.L. Chernova – Taurian NU named after V.I. Vernadsky

Environmental management for an oil recovery and gas for Crimea: the analysis of concepts and practical experience

Article is devoted to problems of environmental management on oil-and-gas processing enterprises of Crimea. Results of the analysis of conceptual approaches to environmental management and practical experience are submitted. The conclusion about necessity of applying approaches of environmental management and an intensification ecological oil-and-gas complex in Crimea is made.

Keywords: sustainable development, ecological management, methodical approaches to environmental-economic analysis, branch, experts evaluation, environmental impact assessment.

Підприємства нафтогазового комплексу за рівнем шкідливого впливу на довкілля вважаються об'єктами підвищеного екологічного ризику. Вони є потенційними джерелами забруднення довкілля, що може статися у разі порушення технологічних режимів роботи устаткування чи аварійної ситуації.

Деякі об'єкти забруднюють довкілля і за нормальних умов роботи, що зумовлено існуючими технологічними процесами [6]. У цьому контексті розміщення нафтогазовидобувної галузі Автономної Республіки Крим в регіоні з унікальними природними, насамперед рекреаційними, ресурсами державного значення вимагає максимального застосування екологозберігаючих технологій в управлінні та виробництві.

У сьогоденнішніх умовах впровадження систем екологічного управління стає невід'ємною умовою сталого розвитку країни в цілому та окремих галузях господарства зокрема. Вирішення проблеми екологізації нафтогазовидобування тісно пов'язана із практичними завданнями з реалізації такого основного пріоритету охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів як формування збалансованої системи природокористування та адекватна структурна перебудова виробничого потенціалу економіки, екологізація технологій у промисловості, енергетиці, будівництві, сільському господарстві, на транспорті [6].

Протягом останніх років вийшла достатня кількість публікацій про результати різнопланових досліджень у сфері екологічного управління. Зокрема загальні питання процесу екологізації суспільних процесів висвітлювались в роботах В.Я. Шевчука, Ю.М. Саталкіна, В.М. Навроцького [11], Лук'янихіна В.О.[5]. Порівняння способів та методів екологічного управління в різних країнах світу здійснено в роботі В.Р. Лозанського[4]. Екологічні аспекти регіонального розвитку досліджено в праці Б.В. Буркінського та Н.Г. Ковальнової[1]. Питанням впровадження екологічного менеджменту на окремих промислових підприємствах присвячене дослідження В.М. Кислого, Є.В. Лапіна, М.О. Трофименка [3]. Заслуговує на увагу вивчення процесів екологізації в межах окремої галузі виробництва, яке проведене Б.В. Ященко [2].

Згадані дослідження спрямовані на вивчення та наукове обґрунтування окремих процесів та різних рівнів екологічного управління. Вони послугували теоретичною основою для визначення необхідності вирішення проблеми екологізації нафтогазовидобувної галузі Автономної Республіки Крим, як однієї з пріоритетних галузей економіки Криму. Таким чином, метою цього дослідження є встановлення теоретичних, методологічних та практичних передумов застосування систем екологічного управління в нафтогазовидобувній промисловості Криму.

Екологічне управління як поняття і система заходів широко застосовується в світовій практиці підприємництва. Цьому значною мірою сприяла еколого-економічна політика основних світових економічних суб'єктів – США, Японії, Європейського співтовариства, спрямована на глобальне впровадження екологічного менеджменту, який розглядається як екологічно безпечне управління сучасним виробництвом, при якому досягається оптимальне співвідношення між екологічними та економічними показниками. Екологічність виробництва стає однією із основних вимог ефективного та успішного розвитку корпорацій, які прагнуть працювати за єдиними екологічними стандартами. Хартія Міжнародної торгової палати про підприємницькі принципи сталого розвитку в пріоритетах корпорації зазначає необхідність визна-

вати управління навколишнім середовищем одним з найвищих пріоритетів корпорації і як вирішальний чинник сталого розвитку та визначати при цьому політику, програми та правила здійснення діяльності, розумно ставлячись до екологічних проблем [8, с. 73]. За інформацією Міжнародної організації зі стандартизації (ISO), сьогодні у світі сертифіковані більш ніж 500 тис. систем управління якістю та 66 тис. систем екологічного управління [14]. У цих умовах вітчизняні постачальники продукції на світовий ринок, за оцінками західних експертів, можуть нести фінансові втрати в розмірі близько 20 % прибутку, якщо вони не сертифіковані з екологічного управління [11, с. 253]. Такий стан справ стимулює до розвитку національні системи екологічного управління на всіх рівнях.

У 1998 р. в Україні введено у дію державні стандарти України ДСТУ ISO 14001-97 "Системи управління навколишнім середовищем. Склад та опис елементів і настанови щодо їх застосування" і ДСТУ ISO 14004-97 "Системи управління навколишнім середовищем. Загальні настанови щодо принципів управління, систем та засобів забезпечення". У цих документах поняття екологічне управління розглядається як система управління навколишнім середовищем, тобто частина загальної системи управління, яка включає організаційну структуру, діяльність з планування, обов'язки, відповідальність, досвід, методи, методики, процеси і ресурси для формування, здійснення, аналізу та актуалізації екологічної політики [8, 12].

Новизна запроваджених стандартів полягає в тому, що при описі систем екологічного управління в них залишається значне місце для ініціативної діяльності підприємств. Зокрема, у вступі до ДСТУ ISO 14001-97 "Системи управління навколишнім середовищем. Склад та опис елементів і настанови щодо їх застосування" проголошується: "Варто зауважити, що цей стандарт не встановлює конкретних вимог до екологічних характеристик, окрім обов'язку дотримуватись чинного законодавства і нормативних актів, а також обов'язку щодо постійного вдосконалення. Так що дві організації, які здійснюють подібну діяльність, але мають різні екологічні характеристики, можуть обидві відповідати його вимогам". Таким чином, при здійсненні виробничого екологічного управління досягаються як обов'язкові, визначені в законодавстві цілі (такими найчастіше виступають екологічні нормативи, стандарти, ліміти тощо), так і добровільні, тобто ті, які визначає для себе кожен суб'єкт господарської діяльності [16].

Застосування екологічного управління особливо актуальне для підприємств нафтогазовидобування, оскільки вони належать до переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку [7]. Освоєння запасів нафти та газу на півострові Крим та прилеглий шельфовій зоні Чорного та Азовського морів здійснює Державне акціонерне товариство "Чорноморнафтогаз" [12]. Товариство функціонує як єдиний виробничо-господарський комплекс і здійснює пошуково-розвідувальне буріння в межах Чорного й Азовського морів, будівництво морських стаціонарних платформ, підвідних трубопроводів, облаштування і розробку родовищ нафти і газу, транспортування видобутої продукції споживачам, а також підземне збері-

гання газу. Серед основних цілей товариства є створення в споживача впевненості в тому, що комплекс робіт і послуг, виконуваний підприємством, завжди буде мати необхідну якість, і відповідати вимогам міжнародних і національних стандартів, гарантуючи при цьому екологічну безпеку на всіх етапах виробничої діяльності.

Впровадження системи екологічного управління на підприємствах галузі має досить потужну мотивацію. У чисто виробничому плані знижуються на систематичній основі виробничі й експлуатаційні витрати, витрачається менше енергії та ресурсів, з'являються додаткові можливості для виконання заходів, спрямованих на запобігання виникненню надзвичайних ситуацій із значними екологічними наслідками.

Стосовно нафтогазовидобувної промисловості Криму виключної ваги набувають такі переваги екологічного управління, як дійсне визнання на міжнародному рівні і світовому ринку. Зростають також можливості для інвестування, причому не тільки для внутрішнього, але і зовнішнього. Потенційні інвестори можуть висувати умови кредитування або інвестування з урахуванням результатів екологічного аудиту, впровадження, декларування та сертифікації підприємств відповідно до вимог міжнародних стандартів і насамперед ISO 14001 [5, с. 120]. Це досить актуально для ДАТ "Чорноморнафтогаз", який активно здійснює зовнішньоекономічну діяльність. Основними напрямками експорту є надання послуг спеціалізованого флоту (кранове судно "Титан-2", транспортно-буксирні судна "Атрек", "Нафтогаз-67", "Нафтогаз-68", "Дон", "Іня"), використання судів у будь-яких районах континентального шельфу (Мексиканська затока, Перська затока, Північне море, Баренцове море тощо). Серед імпорту переважає імпорт устаткування, матеріалів, запасних частин, необхідних для функціонування підприємства, здійснення ремонту імпортного устаткування та ремонт власних суден іноземного виробництва на закордонних верфях. Компанія нагромадила значний досвід успішної інвестиційної діяльності і задекларувала до реалізації як мінімум вісім інвестиційних проектів [12].

Активне застосування принципів і методів екологічного управління також веде до полегшення для підприємств дотримання природоохоронного законодавства, зменшення витрат, пов'язаних із впливом на навколишнє середовище. Це особливо актуально з огляду на те, що сумарні затрати ДАТ "Чорноморнафтогаз" на утримання природоохоронного устаткування та заходи з охорони навколишнього середовища щорічно збільшуються і, зокрема, у 2003 р. вони становили 730 тис. грн. [15]. Зазначені кошти є досить значним показником, оскільки в тому ж році 218 підприємств, організацій та установ Автономної Республіки Крим фактично сплатили екологічних зборів за забруднення навколишнього природного середовища 3101,7 тис. грн., а витрати на капітальний ремонт основних засобів природоохоронного призначення підприємств, організацій та установ півострова становили 7525,6 тис. грн. [9, с. 232, 237, 248].

Стимулом до запровадження екологічного управління є також формування позитивного екологічного іміджу компанії серед населення та гро-

мадськості півострова. Досягнення цієї цілі є важливим з огляду на сучасну роль нафтогазовидобування в економіці півострова та перспектив її зростання. На сьогодні ДАТ "Чорноморнафтогаз" забезпечує споживачів півострова природним газом власного видобутку на 81 % [12]. Видобування енергетичних матеріалів за обсягом продукції (у діючих цінах відповідних років) протягом 2000-2003 рр. коливалось від 4,7 до 7,0 % всієї продукції промисловості [10, с. 142]. Одночасно для подальшого розвитку галузі необхідно вирішення питань, пов'язаних з наданням у землекористування ділянок, призначених для будівництва свердловин, газопроводів, облаштування родовищ та отримання спеціальних дозволів (ліцензій) на користування надрами, а також вжиття заходів із забезпечення стовідсоткового рівня оплати за природний газ споживачами та підвищення тарифів на теплову енергію до рівня, що покриває собівартість її виробництва [12]. Ці питання сфери компетенції місцевої влади можуть бути значно ефективніше вирішені саме за наявності стійкого позитивного екологічного іміджу товариства.

Узагальнюючи зазначене вище, можна стверджувати, що впровадження екологічного управління нафтогазовидобувною галуззю Автономної Республіки Крим обумовлюється такими причинами:

- підприємства нафтогазовидобування згідно із законодавством України належать до переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку;
- об'єкти нафтогазовидобування Криму розташовані на територіях, що становлять виняткову цінність для рекреаційного комплексу автономії, як основи економіки півострова;
- екологічність виробництва стає однією із основних вимог ефективної та успішної діяльності суб'єктів нафтогазового комплексу щодо залучення інвестицій на міжнародному рівні, де значно посилюються екологічні вимоги до виробничої діяльності;
- зменшення витрат ДАТ "Чорноморнафтогаз", пов'язаних із впливом на навколишнє середовище, які на сьогодні перевищують 0,5 млн. гривень.

Ці фактори підкреслюють необхідність визначення концептуальних підходів до екологічного управління нафтогазовидобувною галуззю Автономної Республіки Крим, які містили б опис пропозицій щодо шляхів та методів вирішення проблеми екологізації підприємств та об'єктів згаданої галузі (рис. 1). Теоретико-методологічна значущість таких підходів полягає в тому, що вони в концентрованому вигляді враховують існуючі в Україні наукові, нормативні та методологічні вимоги до систем екологічного управління.

Практична цінність концептуальних підходів визначається тим, що їх використання максимально сприятиме впровадженню екологічного управління нафтогазовидобувною галуззю як єдиного способу забезпечення екологічної безпеки виробничої діяльності на основі паритету економічних, соціальних і екологічних цінностей.

Досягнення поставленої мети екологізації нафтогазовидобувного комплексу має спиратись на такі принципи:

- науково обґрунтованого узгодження економічних, соціальних і екологічних інтересів;

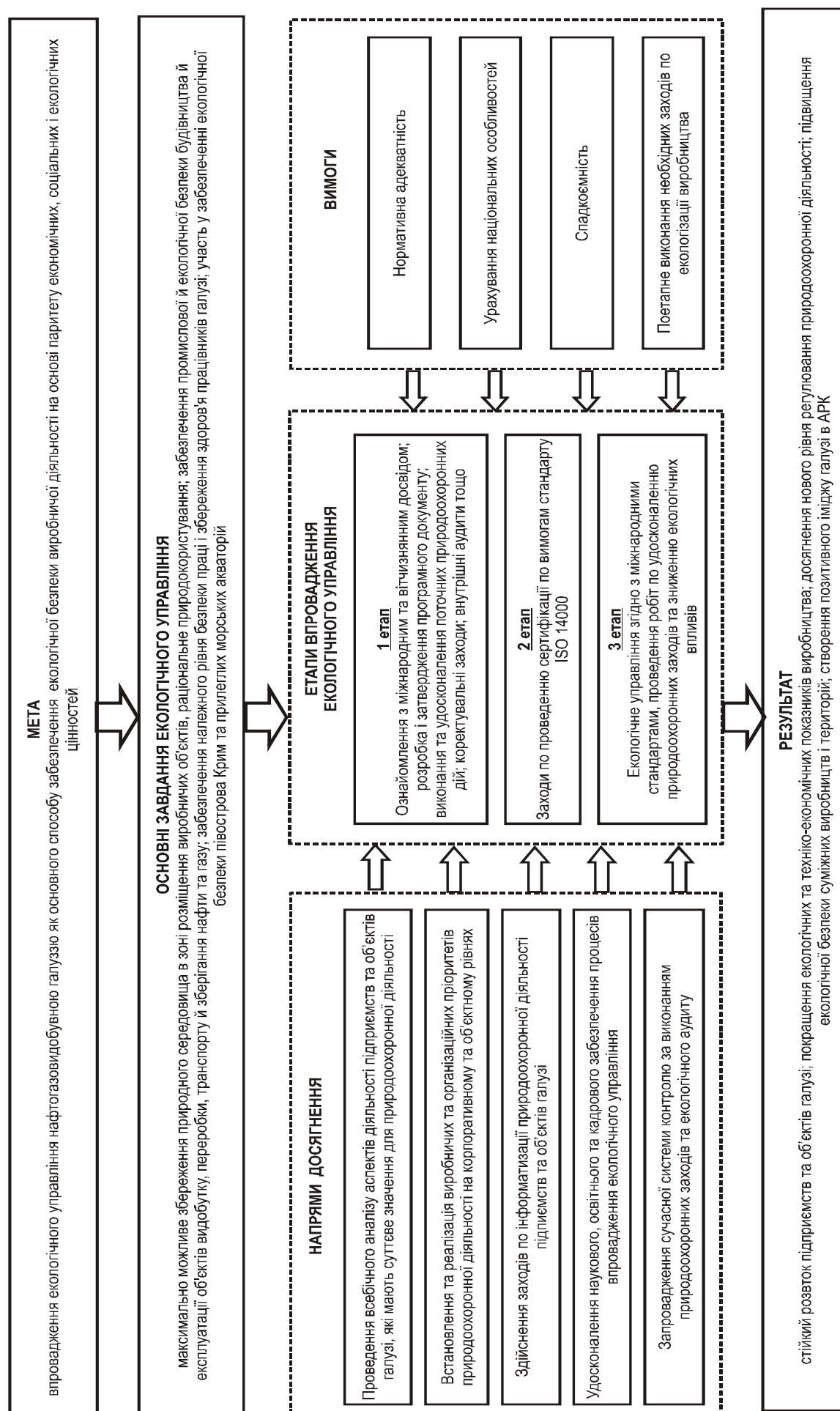

Рис. 1. Структура концепції екологічного управління нафтогазовидобувною галуззю АРК

- пріоритету охорони життя і здоров'я людини;
- врахування природних та соціально-економічних особливостей Автономної Республіки Крим;
- ефективне сполучення відомчих та територіальних природоохоронних програм;
- системного підходу до вирішення проблем охорони навколишнього середовища;
- постійної адаптації (в процесі реалізації) природоохоронної діяльності до змінної соціально-економічної й екологічної обстановки Автономної Республіки Крим.

Основними завданнями екологічного управління нафтогазодобувною галуззю в умовах Автономної Республіки Крим мають стати:

- максимально можливе збереження природного середовища в зоні розміщення виробничих об'єктів, раціональне природокористування;
- забезпечення промислової й екологічної безпеки будівництва й експлуатації об'єктів видобутку, переробки, транспорту й зберігання нафти та газу;
- забезпечення належного рівня безпеки праці і збереження здоров'я працівників галузі;
- ефективна участь у забезпеченні екологічної безпеки півострова Крим та прилеглих морських акваторій.

Виконання поставлених завдань має базуватись на здійсненні діяльності за такими напрямками:

- проведення всебічного аналізу аспектів діяльності підприємств та об'єктів галузі, які мають істотне значення для природоохоронної діяльності, в тому числі:
  - аналізу нормативно-правової бази в сфері виробничої діяльності та охорони навколишнього природного середовища;
  - оцінки особливостей виробничого циклу підприємств (від застосовуваних технологій до продукції, що виробляється) на предмет створення реальних та потенційних екологічних загроз;
  - встановлення шляхів зменшення і оптимізації розмірів екологічних витрат та удосконалення відображення їх в системі бухгалтерського обліку та звітності;
  - визначення потенційних конкурентних переваг у разі застосування екологічного управління підприємствами галузі;
  - оцінки сприйняття діяльності підприємств галузі органами виконавчої влади, громадськістю та населенням Автономної республіки Крим;
- встановлення та реалізації виробничих та організаційних пріоритетів природоохоронної діяльності на корпоративному та об'єктному рівнях, в тому числі:
  - нормативно-правового оформлення цілей та шляхів досягнення екологічного управління на об'єктах галузі шляхом затвердження положень та інших інструктивних документів щодо здійснення екологічної діяльності, системи екологічного навчання, організації екологічного аудиту, системи екологічного моніторингу тощо;
  - проведення комплексної сертифікації нафтогазових об'єктів на відповідність сучасним стандартам з питань якості та екологічного управління;
  - виконання заходів з екологізації окремих найбільш екологічно небезпечних технологічних процесів на об'єктах галузі, особливо розвідко-пошукового буріння на морських акваторіях;
  - застосування найбільш екологічно раціональних та економічно виправданих технологій видобутку вуглеводнів, впровадження у виробництво технологічних програм переробки відходів і відпрацьованих нафтопродуктів;
  - впровадження технологій, які забезпечують зменшення надходження у повітря, воду та ґрунт небезпечних вуглеводневих речовин;
  - використання сучасної системи планування впроваджуваних природоохоронних заходів, узгодженої із аналогічними природоохоронними завданнями, що виконуються іншими суб'єктами екологічної діяльності на півострові (органами вико-

- навчої влади, недержавними установами та іншими підприємствами) в межах державних, регіональних та локальних програм охорони довкілля;
- здійснення заходів з інформатизації природоохоронної діяльності підприємств та об'єктів галузі, в тому числі:
    - автоматизації систем спостереження за виробничими параметрами негативного впливу на навколишнє середовище та моніторингу факторів, що можуть спричинити аварії та надзвичайні ситуації з небезпечними екологічними наслідками на підприємствах та об'єктах;
    - модернізації засобів зв'язку та оповіщення про можливі негативні екологічні явища, процеси та надзвичайні ситуації (насамперед, екологічні);
    - інтеграції природоохоронних інформаційно-аналітичних систем в інформаційно-аналітичну систему управління ДАТ "Чорноморнафтогаз";
    - автоматизації систем контролю виконання заходів по впровадженню і забезпеченню екологічного управління та відображення статистичної звітності і матеріалів інформування про екологічну діяльність підприємств та об'єктів галузі;
  - удосконалення наукового, освітнього та кадрового забезпечення процесів впровадження екологічного управління на об'єктах галузі, в тому числі:
    - актуалізацію прикладних наукових досліджень, спрямованих на розв'язання найбільш важливих екологічних проблем галузі, впровадження новітніх природозберігаючих технологій при видобутку вуглеводнів;
    - підвищення ефективності управління підготовкою, перепідготовкою та підвищенням кваліфікації персоналу з природоохоронних питань;
    - запровадження системи безперервного навчання керівного та виробничого персоналу за спеціальними професійно-екологічними програмами;
    - укладання договорів про співробітництво з навчальними закладами екологічного профілю та формування замовлення на підготовку фахівців відповідної кваліфікації;
  - запровадження сучасної системи контролю за виконанням природоохоронних заходів та внутрішнього екологічного аудиту, в тому числі:
    - розробки та виконання програм виробничого екологічного контролю на різних управлінських рівнях;
    - залучення до проведення аудиту різних виконавців (організацій), кваліфікованих до проведення аудиту згідно із законодавством;
    - створення власних сертифікованих підрозділів контролю за викидами в навколишнє середовище небезпечних речовин підприємствами галузі;
    - підготовка власних екологічних аудиторів, нормативне зобов'язання керівників структурних підрозділів і підприємств до екологічної діяльності і контролю.

Впровадження екологічного управління в нафтогазовидобувній промисловості Криму як комплексний процес має базуватись на дотриманні вимог:

- нормативної адекватності, яка полягає в тому, що всі заходи мають відповідати вимогам міжнародного та вітчизняного законодавства в галузі природоохоронної діяльності в цілому та управління навколишнім середовищем зокрема;
- урахування національних особливостей, що визначає необхідність урахувати не тільки вимоги міжнародних стандартів, але і досвід їхнього практичного впровадження в Україні;
- спадкоємності, яка передбачає використання результатів та досвіду впровадження природоохоронних заходів на підприємствах галузі в минулому;
- поетапного виконання необхідних заходів по екологізації виробництва, яке викликане неможливістю швидкого переходу до системи екологічного управління, внаслідок складності та витратності останнього.

Процес впровадження системи екологічного управління доцільно розділити на три основних етапи. На першому, підготовчому, етапі здійснюються заходи:

- ознайомлення з міжнародним та вітчизняним досвідом впровадження систем екологічного управління на виробництвах, особливо пов'язаних з видобутком і поводженням з вуглеводнями;
- вивчення вимог міжнародних та вітчизняних нормативно-правових документів, насамперед стандартів серії ISO 14000, підготовка власних спеціалістів (в тому числі аудиторів) з цих питань;
- встановлення ступеню відповідності наявної системи управління охороною навколишнього середовища вимогам стандартів;
- розробка і затвердження програмного документу щодо створення і сертифікації системи екологічного управління галуззю, удосконалення старої та розробка нової нормативної бази підприємств з питань природоохоронної діяльності;
- виконання і удосконалення поточних природоохоронних дій, здійснення коректувальних заходів та усунення існуючих невідповідностей системам екологічного управління;
- проведення внутрішніх аудитів на предмет відповідності стандартам, включення виконання найбільш затратних коректувальних заходів до програм розвитку виробництв та програм по зниженню негативного впливу на оточуюче природне середовище.

На другому етапі здійснюються заходи з проведення сертифікації за вимогами стандарту ISO 14000, а саме:

- визначення сертифікуючої організації на основі вивчення діяльності та порівняльного аналізу подібних організацій;
- проведення процесуальних елементів та отримання підтвердження відповідності природоохоронних заходів встановленим вимогам;
- інформування зацікавлені сторони суспільства про досягнуті цілі екологічної політики, повідомлення нових екологічних вимог до постачальників, споживачів, акціонерів, інвесторів тощо;
- здійснення поточних природоохоронних заходів.

На третьому етапі здійснюється екологічне управління згідно з міжнародними стандартами, проводяться роботи з удосконалення природоохоронних заходів та зниження екологічних впливів.

Нормативно-правовою основою впровадження екологічного управління в нафтогазовидобувній галузі Криму насамперед є:

- Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки;
- Закон України про охорону навколишнього природного середовища;
- Закон України про екологічний аудит;
- Системи управління навколишнім середовищем ДСТУ ISO 14001-97, ДСТУ ISO 14004-97 Настанови щодо здійснення екологічного аудиту ДСТУ ISO 14010-97, ДСТУ ISO 14011-97, ДСТУ ISO 14012-97 тощо.

Організаційно-методичне забезпечення процесу екологізації має здійснюватись галузевою системою управління природоохоронною діяльністю, що охоплює всі управлінські ланки галузі і основою якої має бути спеціалізований структурний підрозділ з питань охорони природи.

Економічне забезпечення впровадження екологічного управління реалізується, насамперед, за рахунок власних коштів галузі. Перспективним є залучення коштів через отримання міжнародних грантів на проведення екологічних заходів, особливо в рамках Угоди між урядами держав – учасниць Чорноморського Економічного Співробітництва, використання частки внут-

рішних і зовнішніх інвестицій у розвиток виробництва, отримання коштів або пільг в межах державних та регіональних цільових екологічних програм, програм соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим.

Наслідками впровадження екологічного управління в нафтогазовидобувній галузі Автономної Республіки Крим на основі зазначених вище концептуальних підходів стане:

- стійкий розвиток підприємств та об'єктів галузі, розширення вироблюваної продукції;
- покращання екологічних та техніко-економічних показників виробництва;
- досягнення нового рівня регулювання природоохоронної діяльності;
- підвищення екологічної безпеки суміжних виробництв та територій;
- створення позитивного екологічного іміджу галузі в Автономній Республіці Крим.

Орієнтація на екологізацію нафтогазовидобувної галузі повністю відповідає вимогам Програми розвитку промислового комплексу в Автономній Республіці Крим до 2007 року, в якій до основних завдань підвищення ефективності промислового комплексу віднесено серед інших підвищення конкурентоздатності продукції виробників Автономної Республіки Крим шляхом впровадження і всебічного застосування вимог міжнародних стандартів та систем якості, таких як ISO серій 9000 і 1400, TQM (Total quality management), HACCP (Hazard Analysis and Critical Control Point) [16].

ДАТ "Чорноморнафтогаз", планує з 2006 року розпочати роботи з розробки і впровадження системи екологічного менеджменту відповідно до вимог міжнародного стандарту ISO 14000. Успішність результату цієї роботи має забезпечити отриманий досвід впровадження ISO 9001-2000 і можливості інтеграції систем на підставі відповідності між ISO 14001 і ISO 9001 [12].

Здійснювана природоохоронна діяльність ДАТ "Чорноморнафтогаз" характеризується такими особливостями, що можуть максимально сприяти успішному впровадженню систем екологічного управління галуззю. Зокрема важливою передумовою цього впровадження є нормативне встановлення завдань екологічної політики. На сьогодні в задекларованій екологічній політиці ДАТ "Чорноморнафтогаз" враховані пріоритети екологічного управління [15], але потребують уточнення формулювань з точки зору встановлення акцентів не тільки на внутрішні аспекти екологічної діяльності, а і підвищення ролі галузі в екологічній безпеці регіону.

В ДАТ "Чорноморнафтогаз" існують також достатні напрацювання з детального аналізу всіх аспектів діяльності підприємств галузі на предмет створення екологічних загроз, зокрема встановлено найбільш небезпечний і складно керований екологічний аспект виробничого циклу – розвідко-пошукове буріння [12], навколо якого і побудована основна природоохоронна діяльність.

Загальну координацію, планування та контроль здійснюваних природоохоронних заходів в ДАТ "Чорноморнафтогаз" покладено на спеціалізований підрозділ центрального апарату – службу охорони навколишнього середовища [15]. При цьому певною мірою дотримується принцип, згідно з яким природоохоронний ефект діяльності підприємств повинен забезпечуватися не тільки в результаті проведення конкретних заходів щодо охорони навколишнього середовища, але й внаслідок основної виробничої діяльності.

Значна увага приділяється роботі з персоналом підприємств, який має стати основним провідником і втілювачем ідей екологічного управління. Вирішення завдання забезпечення необхідного рівня професіоналізму досягається застосуванням навчання та підвищення кваліфікації з екологічних питань і на сьогодні в ДАТ "Чорноморнафтогаз" в межах післядипломної освіти здійснюється навчання для керівників і фахівців, прийнятих на роботу, з метою вивчення специфіки діяльності підприємства, виробництва, економіки, соціальних умов роботи, техніки безпеки, екологічних і інших вимог [12].

Одним із зазначених вище вимог впровадження систем екологічного управління є те, що програмний інформаційно-аналітичний комплекс з питань природоохоронної діяльності має бути тісно інтегрований в інформаційно-аналітичну систему управління підприємством. Зазначені питання можуть бути порівняно легко реалізованими в інформаційній системі ДАТ "Чорноморнафтогаз" на базі рішень "Галактика", що впроваджується в галузі з 2004 р. [13].

У напрямку екологічного аудиту діяльності, ДАТ "Чорноморнафтогаз" має значний досвід контролю навколишнього середовища в сфері компетенції як власними силами, так і за допомогою наукових підрозділів Мінприроди України. Перевірка вимог природоохоронного законодавства постійно здійснюється місцевими підрозділами державних контролюючих підрозділів. Щорічний екологічний моніторинг Чорного і Азовського морів в районах виробничої діяльності підприємств та об'єктів галузі проводить Південний науково-дослідний інститут морського рибного господарства та океанографії [15].

Крім факторів, що сприяють запровадженню екологічного управління, є економічні, організаційні та управлінські особливості, що можуть стримувати його застосування. У теоретичному аспекті дослідники процесів екологізації виробництва в Україні встановили, що існуючій організації природоохоронної діяльності на підприємствах, які формувались в період соціалістичного господарства, притаманні спільні негативні риси. До основних з них варто віднести:

- наявна система управління орієнтована на централізацію управління і не завжди забезпечує пошук оптимальних рішень, спрямованих на мінімізацію екологічних витрат;
- цілі і завдання системи управління природокористування на рівні підприємства спрямовані на забезпечення суспільних інтересів та не пов'язані із економічними інтересами підприємства, яке не має вибору альтернативних економічних рішень;
- діяльність організаційних структур, які були сформовані ще в умовах централізованої економіки, орієнтована на виконання насамперед планово-контрольних та облікових функцій;
- структурно природоохоронні служби не самостійні та не мають дієвих важелів впливу на екологічну політику підприємства, при цьому вони не охоплюють всіх видів діяльності;
- відсутні економічні служби, які контролювали би, обліковували та аналізували всі види затрат і результатів природоохоронної діяльності, шукали б оптимальні шляхи зниження екологічних витрат, пов'язували взаємовплив природоохоронної та основної діяльності підприємства.

Крім того, негативна дія цих факторів посилюється тією обставиною, що задекларований в Україні принцип платності за забруднення навколиш-

нього природного середовища, не мотивує підвищення рівня екологізації виробництва та продукції. [3, с. 134].

Компанія "Чорноморнафтогаз" була створена ще в 1979 р. як виробниче об'єднання для освоєння вуглеводневих ресурсів Чорного й Азовського морів [12]. Природно, що можуть зберегтися окремі нюанси природоохоронної діяльності, характерні для соціалістичного типу господарювання і цей факт необхідно враховувати при встановленні сучасних систем екологічного управління.

На основі дослідженої інформації щодо передумов та особливостей екологізації нафтогазодобувної галузі Автономної Республіки Крим можна зробити наступні узагальнюючі висновки:

- запровадження сучасної системи екологічного управління нафтогазодобувною промисловістю півострова обумовлюється та мотивується низкою економічних, законодавчих та регіональних факторів;
- основним методологічним підґрунтям екологізації виробництв та підприємств галузі мають стати стандарти ISO серії 14000 з урахуванням набутого досвіду сертифікації за системами якості;
- рівень та якість поточної природоохоронної діяльності ДАТ "Чорноморнафтогаз" сприяють впровадженню сучасного екологічного управління;
- екологізація нафтогазовидобування Криму є пріоритетним напрямком сталого розвитку Автономної Республіки Крим.

Запровадження системи екологічного управління є складним та динамічним процесом, який в тією чи іншою мірою зачіпає економічні, виробничі, управлінські, соціальні, психологічні, освітні та інші аспекти діяльності як окремих підприємств і корпорацій, так і регіонів, країн в цілому. З огляду на це, його наукове забезпечення є одним із найбільших та постійних потреб. Повною мірою це стосується і процесу екологізації нафтогазодобування Криму, де відчувається гостра потреба в наукових дослідженнях в сфері екологічних ризиків, запровадження конкретних природоохоронних заходів та технологій, формування способів та форм екологічної освіти, інформаційно-аналітичного забезпечення. Саме ці напрямки наукових досліджень тривалий час будуть перспективними і актуальними для забезпечення сучасних способів охорони навколишнього середовища в сфері компетенції та інтересів нафтогазовидобувної промисловості Автономної Республіки Крим.

Література

1. Буркинський Б.В., Ковалева Н.Г. Экологизация политики регионального развития/ НАН Украины; Ин-т проблем рынка и экономико-экологических исследований. – О., 2002. – 328 с.
2. Екологізація управління теплоенергетичним комплексом в умовах корпоратизації: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.08.01/ Б.В. Яценко; Сум. держ. ун-т. – Суми, 2001. – 20 с.
3. Кислый В.Н., Лапин Е.В., Трофименко Н.А. Экологизация управления предприятием. – Сумы: ВТД "Университетская книга", 2002. – 238 с.
4. Лозанський В.Р. Екологічне управління в розвинутих країнах світу порівняно з Україною. – Х., 2000. – 68 с.
5. Лук'янихін В.О. Екологічний менеджмент у системі управління збалансованим розвитком. – Суми: Університетська книга, 2002. – 316 с.
6. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Постанова Верховної Ради України від 05.03.1998, № 188/98-ВР// Відомості Верховної Ради України від 13.10.1998 р., № 38, стаття 248.

7. Про перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку. Постанова Кабінет Міністрів України від 27.07. – 1995, № 554.
8. Системи управління навколишнім середовищем ДСТУ ISO 14001-97, ДСТУ ISO 14004-97 Настанови щодо здійснення екологічного аудиту ДСТУ ISO 14010-97, ДСТУ ISO 14011-97, ДСТУ ISO 14012-97. – К.; Держстандарт України, 1998.
9. Статистичний зб. "Довкілля України" за 2003 рік/ Держком. статистики України: під загальним керівництвом Ю.М. Остапчука. – К.: Наука, 2004. – 264 с.
10. Схема-прогноз розвитку і розміщення продуктивних сил Автономної Республіки Крим на період до 2015 року/ НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України. – К.: РВПС України НАН України, 2005. – 195 с.
11. Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Білявський Г.О. та ін. Екологічне управління: Підручник для студ. екол. спец. вищ. навч. закл. – К.: Либідь, 2004. – 432 с.
12. www.blackseagas.com.
13. www.computerworld.com.ua.
14. www.dssu.gov.ua.
15. www.gas.crimea.ua.
16. www.mama-86.org.ua.
17. www.rada.crimea.ua.
18. www.ukrtransgas.naftogaz.com.

УДК 336.221.24

*Аспір. О.М. Шевчук – Львівська державна
фінансова академія*

УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Виходячи з актуальних фінансово-економічних проблем, що виникають у процесі розвитку територіальних утворень, визначено пріоритетні напрямки удосконалення методів підтримки малого підприємництва для забезпечення ефективного його функціонування

Ключові слова: фінансовий механізм, соціально-економічний розвиток, кредитні ресурси.

Doctorate O.M. Shevchuk – Lviv state financial academy

The improvement of financial mechanism in the development of private business

Taking into consideration the topical importance of economic problems which arise in the process of enterprise territorial formation the author of the article has determined priority lines for the improvement of methods of supporting private businesses in order to ensure their efficient functioning.

Важливе значення малого підприємництва у розвитку територіальних утворень, а також необхідність його фінансової підтримки заперечити доволі важко. З огляду на стабілізацію економічної ситуації роль малого бізнесу у соціально-економічному розвитку регіонів зростає. При цьому невирішеними залишаються питання щодо способів його оподаткування та можливостей всебічної підтримки, однак, незалежно від цього, нові наукові пошуки сприятимуть вирішенню проблеми, яка стосується формування фінансового механізму розвитку малого бізнесу на регіональному рівні і є не менш важливою. Це передбачатиме організацію роботи необхідних управлінських та виконавчих структур, використання ними ефективних економічних методів його підтримки, а також впровадження інтегрованої системи оброблення інформації для забезпечення ефективного його функціонування.